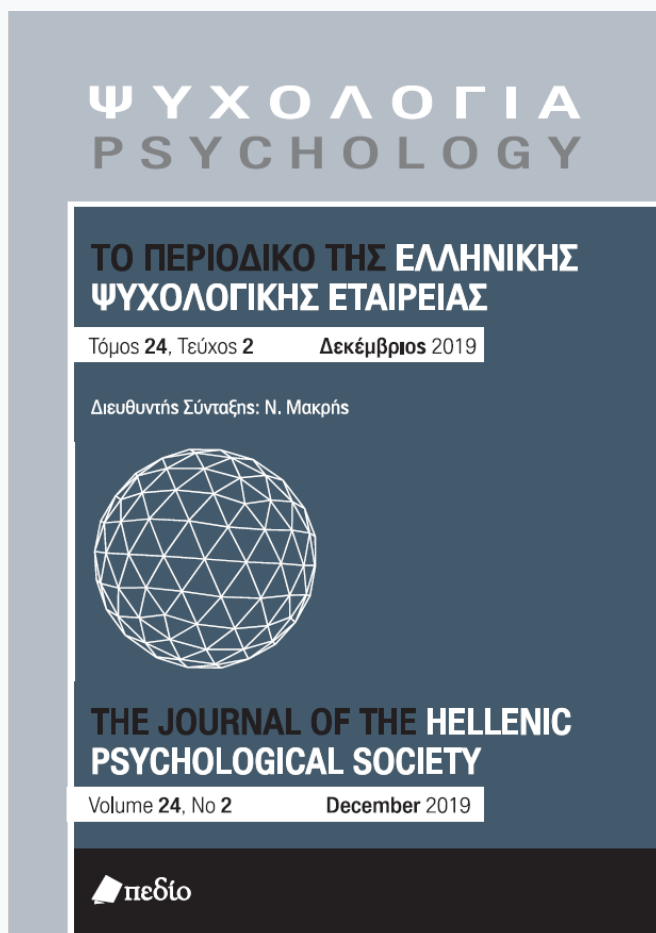

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 24, No 2 (2019)

Special section: Political Psychology in an 'anti'-politics era

Neuroticism and Resilience: The mediational role of Emotional Intelligence

Panagiotis Iliopoulos

doi: [10.12681/psy_hps.24925](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24925)

Copyright © 2019, Παναγιώτης Ηλιόπουλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Iliopoulos, P. (2019). Neuroticism and Resilience: The mediational role of Emotional Intelligence. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 24(2), 182–197. https://doi.org/10.12681/psy_hps.24925

Νευρωτισμός και Ψυχική Ανθεκτικότητα: Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της Συναισθηματικής Νοημοσύνης

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ψυχική Ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα των ατόμων να διαχειρίζονται και να αντεπεξέρχονται επιτυχώς στις αντιξοότητες. Δεδομένων των σχέσεων ανάμεσα στον Νευρωτισμό ως διάσταση προσωπικότητας, την Συναισθηματική Νοημοσύνη (ΣΝ) και την Ψυχική Ανθεκτικότητα, στην παρούσα έρευνα εξετάζεται ο πιθανός διαμεσολαβητικός ρόλος της ΣΝ ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται κατά βάση από προπτυχιακούς φοιτητές (Μ.Ο ηλικίας = 20,55. N = 123). Για την μέτρηση των μεταβλητών χορηγήθηκαν τα εργαλεία Big Five Inventory (BFI) (Benet-Martinez & John, 1998), η Ελληνική Κλίμακα Συναισθηματικής Νοημοσύνης (GEIS) (Tsaousis, 2008) και η Κλίμακα Ψυχικής Ανθεκτικότητας (RS) (Wagnild & Young, 1993). Οι αναλύσεις συνδιακύμανσης έδειξαν σημαντική αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την Ψυχική Ανθεκτικότητα, καθώς και ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την ΣΝ. Από την άλλη, παρατηρήθηκε σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ ΣΝ και Ψυχικής Ανθεκτικότητας. Από την ανάλυση διαμεσολάβησης προέκυψε ότι η ΣΝ λειτουργεί ως ισχυρός διαμεσολαβητικός παράγοντας στην σχέση Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας, προτείνοντας πως ένα σημαντικό μέρος της παραπάνω σχέσης οφείλεται στην διαμεσολάβηση της ΣΝ. Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα καταδεικνύουν τον κρίσιμο διαμεσολαβητικό ρόλο των συναισθηματικών διεργασιών στην επίδραση της προσωπικότητας επί της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, διευρύνοντας τα προϋπάρχοντα ευρήματα. Απαιτείται, εντούτοις, περαιτέρω έρευνα δοκιμάζοντας εναλλακτικές μεθόδους και εξετάζοντας επιπρόσθετους διαμεσολαβητικούς και τροποποιητικούς παράγοντες.

Λέξεις κλειδιά: Νευρωτισμός, προσωπικότητα, Συναισθηματική Νοημοσύνη, Ψυχική Ανθεκτικότητα, διαμεσολάβηση

Εισαγωγή

Ψυχική Ανθεκτικότητα και προσωπικότητα.

Η Ψυχική Ανθεκτικότητα αποτελεί μία από τις αντιπροσωπευτικότερες έννοιες ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, καθώς αναφέρεται

στην ικανότητα του ατόμου να αντιμετωπίζει επιτυχώς τις αντιξοότητες και να επανέρχεται σε κατάσταση ομαλότητας, προσαρμοζόμενο ικανοποιητικά στις προκλήσεις (Masten, 2001. Netuveli, Wiggins, Montgomery, Hildon & Blane, 2008). Η εν λόγω έννοια ανήκει στον

1. Πανεπιστήμιο Κρήτης

* Στοιχεία Επικοινωνίας: Παναγιώτης Ηλιόπουλος, Τμήμα Ψυχολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74100, Ρέθυμνο. Email: panagiotis.ilioroul@yahoo.com

** Σημείωση: Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Ι. Τσαούση για την πολύτιμη βοήθεια του.

χώρο της θετικής ψυχολογίας, εστιάζοντας στην «υγιή» ανάπτυξη -παρά τις αντιξοότητες- και τα δυνατά σημεία του ατόμου και λιγότερο στην νοσολογική διάσταση του (Fergus & Zimmerman, 2005. Windle, 2011).

Σε έναν από τους πρώιμους και διαδεδομένους ορισμούς, η Ψυχική Ανθεκτικότητα ορίζεται ως «η διαδικασία, η δυνατότητα ή το αποτέλεσμα της επιτυχούς προσαρμογής παρά τις δύσκολες ή απειλητικές συνθήκες» (Masten, Best, & Garmezy, 1990, σ. 426). Σύμφωνα με την Masten (2001), η ανθεκτικότητα έγκειται σε θετικές αναπτυξιακές εκβάσεις ή αποτελέσματα παρά την ύπαρξη σοβαρών απειλών για την προσαρμογή ή την ανάπτυξη. Άλλοι ερευνητές αναφέρονται σε «προσωπικές ιδιότητες που επιτρέπουν στο άτομο να ευημερεί παρά την αντιμετώπιση αντιξοότητων» (Connor & Davidson, 2003, σ. 76) ή σε «προστατευτικούς παράγοντες, οι οποίοι τροποποιούν, βελτιώνουν ή αλλάζουν την αντίδραση ενός ατόμου απέναντι σε ορισμένους περιβαλλοντικούς κινδύνους που προδιαθέτουν για την εμφάνιση δυσπροσαρμοστικών αποτελεσμάτων» (Rutter, 1987, σ. 316). Τέλος, σύμφωνα με την Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία, «Ψυχική Ανθεκτικότητα είναι η διαδικασία της θετικής προσαρμογής μπροστά σε αντιξοότητες, τραύματα, τραγωδίες, απειλές ή ακόμα και σημαντικές πηγές στρες – όπως οικογενειακά προβλήματα και προβλήματα σχέσεων, σοβαρά προβλήματα υγείας, ή στρεσογόνοι παράγοντες σχετικοί με την εργασία και τα οικονομικά. Σημαίνει να ανακάμπτεις από δύσκολες εμπειρίες» (American Psychological Association, 2009, σ. 1).

Παρά τις μικρές διαφοροποιήσεις σχετικά με τον ορισμό της Ψυχικής Ανθεκτικότητας, όλες οι εννοιολογικές προσεγγίσεις συγκλίνουν στην πρόσληψη της ως μία έννοια ψυχοκοινωνικής προσαρμογής που άπτεται της δυνατότητας του ατόμου να αντεπεξέρχεται στις δυσκολίες και να ευημερεί παρά τις αναδυόμενες αντιξοότητες (Masten, 2001. Netuveli et al., 2008).

Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάπτυξη Ψυχικής

Ανθεκτικότητας έχει συνδεθεί με διάφορους παράγοντες, με την προσωπικότητα να αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, όπως έχει βρεθεί σε σχετικές έρευνες, φαίνεται να επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την διαμόρφωση και ανάπτυξη της Ψυχικής Ανθεκτικότητας (Shiner & Masten, 2012. Roberts, Kuncel, Shiner, Caspi & Goldberg, 2007). Η προσωπικότητα μπορεί να καθορίσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο το άτομο σχετίζεται με τους άλλους και την ρύθμιση των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων του γενικότερα, επιδρώντας με αυτό τον τρόπο στο συναίσθημα του (Shiner & Masten, 2012). Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των ατόμων φαίνεται να παρουσιάζουν έμμεσες επιδράσεις στην προσαρμοστικότητα και την Ψυχική Ανθεκτικότητα καθώς διαμορφώνουν σε ένα βαθμό τις εμπειρίες που προέρχονται από το περιβάλλον (Lengua & Wachs, 2012). Ενδεικτικά, έχει βρεθεί ότι τα παιδιά που είναι συναισθηματικά πιο θετικά δέχονται περισσότερη υποστήριξη και αποδοχή από τους ενηλίκους (Bates, Schermerhorn & Petersen, 2012). Συγκεκριμένα, ο Νευρωτισμός, ως μία από τις πέντε διαστάσεις προσωπικότητας στο επικρατέστερο μοντέλο «Big Five» (McCrae & Costa, 1999), παρουσιάζει την πιο στενή σχέση με την Ψυχική Ανθεκτικότητα, καθώς φαίνεται να εξηγεί σε ανάλογες έρευνες το μεγαλύτερο μέρος της διακύμανσης της Ψυχικής Ανθεκτικότητας, συγκριτικά με τους άλλους παράγοντες προσωπικότητας, σε διάφορες εκδοχές μέτρησης της (Amstadter, Moscati, Maes, Myers & Kendler, 2016. Fayombo, 2010. Lü, Wang, Liu, & Zhang, 2014. Palma-García & Hombrados-Mendieta, 2017).

Νευρωτισμός

Η διάσταση του Νευρωτισμού συνιστά ένα ιεραρχικά ανώτερο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, το οποίο αναφέρεται στην χαρακτηρολογική τάση των ατόμων να βιώνουν έντονα αρνητικά συναίσθημα απένα-

ντι σε δυνητικά στρεσογόνες καταστάσεις (Eysenck & Eysenck, 1985. Lahey, 2009). Μεταξύ των αρνητικών συναισθημάτων που συνδέονται με υψηλά επίπεδα Νευρωτισμού συγκαταλέγονται το άγχος, η ανησυχία, ο φόβος, η ευερεθιστότητα, η θλίψη και η οργή, με αντιπροσωπευτικότερα στοιχεία την βίωση άγχους και το καταθλιπτικό συναίσθημα (Barlow, Sauer-Zavala, Carl, Bullis & Ellard, 2014. Lahey, 2009). Τα άτομα με υψηλό νευρωτισμό τείνουν να είναι περισσότερο οξύθυμα και ευαίσθητα στην κριτική, με αυξημένα επίπεδα αυτο-μομφής και αισθημάτων προσωπικής ανεπάρκειας, καθώς και μειωμένη αίσθηση ελέγχου επί του περιβάλλοντος τους, ενώ τείνουν να προσλαμβάνουν ότι διαθέτουν ελάχιστη κοινωνική υποστήριξη (Lahey, 2009). Σύμφωνα με τους Costa και McCrae (1992), ο Νευρωτισμός ορίζεται ως μία διάσταση δυσπροσαρμοστικότητας (αρνητικής συναισθηματικότητας) έναντι της συναισθηματικής σταθερότητας, για αυτό συχνά συναντάται αντίστροφα με τον όρο «Συναισθηματική Σταθερότητα».

Ο Νευρωτισμός έχει συμπεριληφθεί ως βασική διάσταση στα επικρατέστερα μοντέλα για την προσωπικότητα, με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα το μοντέλο των τριών (Big Three) (Eysenck & Eysenck, 1985) και των πέντε παραγόντων (Big Five) (McCrae & Costa, 1999). Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η διάσταση του Νευρωτισμού έχει συνδεθεί με διάφορες μεταβλητές που σχετίζονται με την σωματική και ψυχική υγεία (Gale et al., 2016. Kotov, Gamez, Schmidt & Watson, 2010. Vinkers et al., 2014.), καθώς και με την ΣΝ (Petrides, Vernon, Schermer, Ligthart, Boomsma & Veselka, 2010) και την Ψυχική Ανθεκτικότητα (Lü et al., 2014. Palma-García & Hombrados-Mendieta, 2017).

Συναισθηματική Νοημοσύνη (ΣΝ)

Η ΣΝ συνιστά μία από τις σημαντικότερες έννοιες στο πεδίο των ατομικών διαφορών και του συναισθήματος με πολλαπλές προεκτάσεις. Ο πιο ευρέως αποδεκτός ορι-

σμός της ΣΝ προέρχεται από τους Mayer και Salovey (1997), οι οποίοι την περιέγραψαν ως μία εννοιολογική κατασκευή που «σχετίζεται με την ικανότητα αντίληψης, εκτίμησης και έκφρασης συναισθήματος, την ικανότητα πρόσβασης ή/και δημιουργίας συναισθημάτων που διευκολύνουν την σκέψη, την ικανότητα κατανόησης του συναισθήματος και την συναισθηματική γνώση, καθώς και την ικανότητα ρύθμισης των συναισθημάτων για προαγωγή της συναισθηματικής και διανοητικής ανάπτυξης» (σ. 10).

Πρέπει να αναφερθεί ότι έχουν προταθεί διάφορα μοντέλα για την ΣΝ, ωστόσο, τέσσερα εξ αυτών έχουν επικρατήσει μέχρι σήμερα. Το πρώτο μοντέλο αναπτύχθηκε από τους Salovey και Mayer (1997) και περιγράφεται ως «νοητικό μοντέλο», προσεγγίζοντας την ΣΝ ως ένα σύνολο σχετικών με το συναίσθημα νοητικών ικανοτήτων. Σε αυτό συμπεριλήφθηκαν τέσσερις -ιεραρχικά οργανωμένες- διαστάσεις: η *αντίληψη συναισθημάτων*, η *χρήση του συναισθήματος προς διευκόλυνση της σκέψης*, η *κατανόηση συναισθημάτων*, και η *διαχείριση συναισθήματος* που βρίσκεται στο υψηλότερο ιεραρχικό επίπεδο (Mayer, Caruso & Salovey, 1999).

Το δεύτερο μοντέλο προτάθηκε από τους Boyatzis και Goleman και περιλαμβάνει τις κοινωνικές και συναισθηματικές ικανότητες που συνδέονται με υψηλότερη προσαρμοστικότητα στο χώρο εργασίας και τις πραγματικές συνθήκες ζωής. Το μοντέλο αποτελείται από 20 υπο-ικανότητες, οργανωμένες σε τέσσερις βασικές διαστάσεις: (α) αυτο-επίγνωση, (β) αυτο-διαχείριση, (γ) κοινωνική επίγνωση και (δ) διαχείριση των σχέσεων (Boyatzis & Sala, 2004).

Το τρίτο μοντέλο προτάθηκε από τον Bar-On και ονομάστηκε «συναισθηματική και κοινωνική νοημοσύνη». Συγκεκριμένα, η ΣΝ περιγράφηκε ως μία σειρά από μη γνωστικές ικανότητες που επηρεάζουν σημαντικά την δυνατότητα των ατόμων να ανταπεξέλθουν στις κοινωνικές και συναισθηματικές προκλήσεις (Bar-On, 1997. 2006). Το μοντέλο

περιλαμβάνει πέντε κύριες διαστάσεις: (α) ενδοατομική διάσταση, (β) διαπροσωπική διάσταση, (γ) προσαρμοστικότητα, (δ) διαχείριση του στρες και (ε) γενική διάθεση (Bar-On, 2006).

Το τέταρτο μοντέλο είναι γνωστό ως «μοντέλο χαρακτηριστικού της ΣΝ». Σε αυτήν την περίπτωση, η ΣΝ προσεγγίζεται ως χαρακτηριστικό το οποίο συνίσταται σε ένα σύμπλεγμα προδιαθέσεων και αυτο-αντιλήψεων σχετικών με τα συναισθήματα, και θεωρείται ότι εντοπίζεται στα κατώτερα επίπεδα ιεραρχίας της προσωπικότητας (Petrides & Fernham, 2001. Petrides, Pita & Kokkinaki, 2007). Το μοντέλο συνίσταται σε τέσσερις διαστάσεις: (α) ευημερία, (β) κοινωνικότητα, (γ) αυτοέλεγχος και (δ) συναισθηματικότητα (Petrides, 2009).

Παρά τις υπαρκτές θεωρητικές διαφορές, υπάρχει συμφωνία γύρω από δύο εννοιολογικές προσεγγίσεις της ΣΝ. Από την μία, υπάρχει η ΣΝ ως «νοητική ικανότητα», ή αλλιώς «γνωστικο-συναισθηματική ικανότητα» (*ability-based EI*) (Mayer et al., 1999), και από την άλλη, η ΣΝ ως «χαρακτηριστικό προσωπικότητας», ή αλλιώς «χαρακτηριστικό συναισθηματικής αυτο-αποτελεσματικότητας» (*trait-based EI*) (Petrides & Fernham, 2001).

Η ΣΝ ως έννοια έχει προσελκύσει σημαντικό ενδιαφέρον, καθώς υπάρχουν ευρήματα που δείχνουν ότι η νοητική ικανότητα από μόνη της δεν επαρκεί ούτε για την πρόβλεψη της προσαρμογής και επιτυχίας του ατόμου σε διαφορετικά πλαίσια, ούτε για την αυτορύθμιση και λειτουργικότητα του (Cherniss, 2004. Gondal & Husain, 2013. Song και συν., 2010). Από την άλλη, η ΣΝ έχει αναδειχθεί σε αξιόλογο προβλεπτικό παράγοντα της κοινωνικής, εκπαιδευτικής και εργασιακής συμπεριφοράς και προσαρμογής (Di Fabio & Palazzeschi, 2015. Di Fabio & Saklofske, 2014a. Malouff, Schutte & Thorsteinsson, 2014. Schutte & Loi, 2014), έχοντας παράλληλα σημαντικές προεκτάσεις για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και την Ψυχική Ανθεκτικότητα (Di Fabio & Saklofske, 2014b).

Η σχέση μεταξύ Νευρωτισμού, ΣΝ και Ψυχικής Ανθεκτικότητας

Η διάσταση του Νευρωτισμού σχετίζεται αρνητικά με την Ψυχική Ανθεκτικότητα, όπως καταδεικνύεται από πολυάριθμες έρευνες (Fayombo, 2010. Lü και συν., 2014. Palma-García & Hombrados-Mendieta, 2017). Ενδεικτικά, ερευνητικά δεδομένα από άτομα - πληγέντες στην κρίση του Κοσόβου έδειξαν ότι χαμηλότερα επίπεδα Νευρωτισμού συνδέονται με υψηλότερα επίπεδα Ψυχικής Ανθεκτικότητας (Rioli, Savicki & Cerani, 2002). Κατά παρόμοιο τρόπο, οι Lü και συνεργάτες (2014) βρήκαν ότι ο Νευρωτισμός σχετίζεται αρνητικά με την Ψυχική Ανθεκτικότητα και ότι η τελευταία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ανάμεσα στον Νευρωτισμό και το αρνητικό συναίσθημα.

Με δεδομένο ότι η αντιμετώπιση στρεσογόνων καταστάσεων επηρεάζεται από την έκθεση και την αντιδραστικότητα στο στρες, είναι εύλογο ότι η επίδραση της προσωπικότητας στην συχνότητα, την ένταση και το είδος των στρεσογόνων παραγόντων που βιώνει το άτομο μπορεί να ερμηνεύσει, εν μέρει, την παρατηρούμενη σχέση μεταξύ Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας. Πράγματι, η διάσταση του Νευρωτισμού έχει συνδεθεί με υψηλά επίπεδα έκθεσης στο στρες, υψηλή συναισθηματική ένταση καθώς και έντονες φυσιολογικές αντιδράσεις, δικαιολογώντας την αντίστροφη σχέση Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας (Connor-Smith & Flachsbart, 2007. Ghimbulut, Ratiu & Opre, 2012).

Ο Νευρωτισμός, επιπρόσθετα, σχετίζεται αρνητικά με την ΣΝ, παρουσιάζοντας στενή σχέση (Blanco, García & Aluja, 2016. Pérez-González & Sanchez-Ruiz, 2014). Ειδικότερα, η διάσταση του Νευρωτισμού έχει συνδεθεί με χαμηλότερα επίπεδα ΣΝ, τα οποία εκφράζονται με χαμηλότερη επίδοση στην διαχείριση συναισθήματος, την κινητοποίηση και τις διαπροσωπικές δεξιότητες (Fayombo, 2010). Επίσης, οι Petrides και συνεργάτες (2010),

βασιζόμενοι σε δύο διαφορετικά δείγματα, βρήκαν σημαντική αρνητική συσχέτιση μεταξύ Νευρωτισμού και της ΣΝ ως χαρακτηριστικού (ο δείκτης r κυμάνθηκε μεταξύ -0.59 και -0.66). Τέλος, ο Tsaousis (2008) παραθέτει ανάλογου μεγέθους αρνητική συσχέτιση, επιβεβαιώνοντας την στενή αρνητική σχέση Νευρωτισμού και ΣΝ.

Παράλληλα, η ΣΝ σχετίζεται σημαντικά θετικά με την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Συγκεκριμένα, έχει βρεθεί ότι η ΣΝ ως χαρακτηριστικό αποτελεί σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα της Ψυχικής Ανθεκτικότητας, καθώς και άλλων μεταβλητών ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, πέρα και πάνω από τους πέντε παράγοντες της προσωπικότητας, επιδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο ενδείξεις αυξητικής εγκυρότητας (Di Fabio & Saklofske, 2014b). Ευρύτερα, η ΣΝ συνδέεται θετικά με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και Ψυχική Ανθεκτικότητα του ατόμου, γεγονός που στηρίζεται από πολυάριθμες μελέτες (Armstrong et al., 2011. Frajo-Apor et al., 2016. Liu et al., 2013. Schneider et al., 2013).

Η σχέση Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας, ωστόσο, παραμένει ασαφής όσον αφορά τους υποκείμενους αιτιολογικούς μηχανισμούς, καθιστώντας επιτακτική την περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των διαστάσεων προσωπικότητας και της Ψυχικής Ανθεκτικότητας. Η ΣΝ αποτελεί σημαντική έννοια στο χώρο της Ψυχολογίας και σχετίζεται σημαντικά και με τις δύο προαναφερθείσες μεταβλητές. Επομένως, θα μπορούσε να εξεταστεί ως διαμεσολαβητικός παράγοντας, δεδομένου ότι υπάρχει θεωρητική τεκμηρίωση για τις σχέσεις προσωπικότητας, συναισθηματικών διεργασιών και Ψυχικής Ανθεκτικότητας (Armstrong et al., 2011. Blanco et al., 2016. Fayombo, 2010. Liu et al., 2013. Lü et al., 2014. Ormel, Rosmalen & Farmer, 2004. Shiner & Masten, 2012)

Στόχοι και ερευνητική υπόθεση

Στην παρούσα έρευνα, δεδομένων των προαναφερθέντων σχέσεων Νευρωτισμού,

ΣΝ και Ψυχικής Ανθεκτικότητας, εξετάζεται ο πιθανός διαμεσολαβητικός ρόλος της ΣΝ ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Ο στόχος της παρούσας μελέτης εντάσσεται σε μία γενικότερη προσπάθεια καθορισμού αιτιωδών σχέσεων ανάμεσα σε διαστάσεις προσωπικότητας και την Ψυχική Ανθεκτικότητα, διερευνώντας πιθανούς διαμεσολαβητικούς παράγοντες. Με βάση τον συγκεκριμένο στόχο, προβλέπεται η ΣΝ να λειτουργεί ως διαμεσολαβητικός παράγοντας στην σχέση Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας. Πιο συγκεκριμένα, αναμένεται ότι τα άτομα που χαρακτηρίζονται από χαμηλότερο Νευρωτισμό θα παρουσιάζουν υψηλότερη ΣΝ, γεγονός που με την σειρά του θα οδηγεί σε υψηλότερη Ψυχική Ανθεκτικότητα.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της παρούσας μελέτης αποτελείται από 123 συμμετέχοντες (30 άντρες), η πλειονότητα των οποίων είναι προπτυχιακοί φοιτητές του Πανεπιστημίου Κρήτης με μέσο όρο ηλικίας τα 20,55 έτη ($T.A = 4,3$).

Ερευνητικά εργαλεία

Big Five Inventory (BFI). Η διάσταση του Νευρωτισμού μετρήθηκε με το “Big Five Inventory” (BFI), ένα ερωτηματολόγιο 44 δηλώσεων αυτο-αναφοράς που χρησιμοποιείται για την μέτρηση των πέντε διαστάσεων της προσωπικότητας (Benet-Martinez & John, 1998). Το BFI έχει χρησιμοποιηθεί επιτυχώς μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών πλαισίων (Benet-Martinez & John, 1998. Schmitt, Allik, McCrae & Benet-Martinez, 2007), ενώ στην έρευνα των Schmitt και συνεργατών (2007) αναδείχθηκε η ισχυρή συνοχή της παραγοντικής δομής της κλίμακας διαπολιτισμικά, χρησιμοποιώντας δεδομένα από 56 διαφορετικά κράτη και 28 διαφορετικές γλώσσες ($n = 17.837$). Το συγκεκριμένο εργαλείο έχει

σταθμιστεί στην ελληνική γλώσσα για τις ανάγκες μιας προγενέστερης έρευνας και παρουσίασε ικανοποιητικά ψυχομετρικά χαρακτηριστικά (Tsaousis & Kerpelis, 2004).

Ελληνική Κλίμακα Συναισθηματικής Νοημοσύνης (GEIS). Για την μέτρηση της ΣΝ χρησιμοποιήθηκε η Ελληνική Κλίμακα Συναισθηματικής Νοημοσύνης (GEIS), η οποία βασίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο των Mayer και Salovey (1997). Η κλίμακα αποτελείται από 52 δηλώσεις αυτοαναφοράς, διαβαθμιστικής κλίμακας (από 1 = καθόλου αντιπροσωπευτικό έως 5 = πολύ αντιπροσωπευτικό) και συνίσταται σε τέσσερις βασικούς παράγοντες: α) έκφραση και αναγνώριση συναισθήματος, β) έλεγχος του συναισθήματος, γ) χρήση των συναισθημάτων προς διευκόλυνση της σκέψης και δ) ενσυναίσθηση. Μερικές ενδεικτικές δηλώσεις είναι: «σπάνια αναλύω τα συναισθήματά μου» ή «όταν βιώνω ένα δυσάρεστο γεγονός αντιδρώ έντονα». Η κλίμακα παρουσιάζει αποδεκτά ψυχομετρικά χαρακτηριστικά και είναι κατάλληλη για την μέτρηση της ΣΝ στον ελληνικό πληθυσμό (Tsaousis, 2008).

Κλίμακα Ψυχικής Ανθεκτικότητας (Resilience Scale – RS). Η Ψυχική Ανθεκτικότητα μετρήθηκε μέσω της προσαρμοσμένης στα ελληνικά Κλίμακας Ψυχικής Ανθεκτικότητας (RS) (Wagnild & Young, 1993) που αποτελείται από 26 δηλώσεις αυτο-αναφοράς. Οι δηλώσεις αυτές απαντώνται με βάση μία κλίμακα 7 σημείων (1 = συμφωνώ απόλυτα έως 7 = διαφωνώ απόλυτα). Να τονιστεί ότι υψηλότερες βαθμολογίες στην κλίμακα εκφράζουν χαμηλότερη Ανθεκτικότητα. Η κλίμακα συνίσταται σε δύο παράγοντες: α) προσωπική επάρκεια και β) αποδοχή του εαυτού και της ζωής. Κατά συνέπεια, μετράται ο βαθμός στον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ανθεκτικό και επαρκή να αντιμετωπίσει τις διάφορες δυσκολίες, προσεγγίζοντας την Ψυχική Ανθεκτικότητα ως ένα θετικό χαρακτηριστικό που προωθεί την επι-

τυχή προσαρμογή (Ahern, Kiehl, Lou Sole & Byers, 2006. Wagnild & Young, 1993). Η κλίμακα παρουσιάζει ικανοποιητικά ψυχομετρικά χαρακτηριστικά (Wagnild & Young, 1993), έχοντας χρησιμοποιηθεί επιτυχώς τόσο σε ενήλικες όσο και σε εφήβους σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια (Ahern et al., 2006).

Διαδικασία

Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να συμμετάσχουν στην μελέτη στο πλαίσιο ενός πανεπιστημιακού μαθήματος. Δέχθηκαν να συμμετάσχουν συμπληρώνοντας τα ερωτηματολόγια, έπειτα από ενημέρωση των διαδικασιών και των στόχων της μελέτης και αφού είχαν διαβάσει το έντυπο συγκατάθεσης, το οποίο τους πληροφορούσε για τα δικαιώματά τους και την διαδικασία, εξασφαλίζοντας συγκατάθεση για την συμμετοχή τους. Δεν προβλεπόταν καμία αμοιβή ή επιβράβευση για την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων και η συμμετοχή ήταν εθελοντική. Η έρευνα εγκρίθηκε από την επιτροπή δεοντολογίας του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Επεξεργασία δεδομένων

Αρχικά, υπολογίστηκαν οι περιγραφικοί δείκτες (μέσος όρος, τυπική απόκλιση) και ο δείκτης εσωτερικής συνοχής Cronbach alpha (α) για τις μεταβλητές που μελετήθηκαν στην έρευνα. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκαν αναλύσεις συνδιακύμανσης για να υπολογιστούν οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών αλλά και *ανάλυση διαμεσολάβησης* ώστε να ελεγχθεί κατά πόσο η ΣΝ λειτουργεί διαμεσολαβητικά ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Θα πρέπει να επισημανθεί η συγκεκριμένη ανάλυση εξηγεί πως μία ανεξάρτητη μεταβλητή (X) επιδρά στην εξαρτημένη (Y), μέσω μιας ενδιάμεσης μεταβλητής (M). Με άλλα λόγια, εξηγεί τον τρόπο - μηχανισμό με τον οποίο η μεταβλητή X επηρεάζει την Y (Baron & Kenny, 1986). Στο μοντέλο διαμεσολάβησης, η X επιδρά στην M, η οποία με την σειρά της επιδρά στην Y,

με αποτέλεσμα η παρατηρούμενη σχέση μεταξύ X και Y να οφείλεται είτε εξ ολοκλήρου είτε μερικώς στον διαμεσολαβητικό ρόλο που διαδραματίζει η M (Baron & Kenny, 1986. Krause et al., 2010).

Στο Σχήμα 1 παρουσιάζεται ένα κλασικό μοντέλο απλής διαμεσολάβησης. Η διαδρομή c αντιπροσωπεύει την επίδραση της ανεξάρτητης (X) επί της εξαρτημένης μεταβλητής (Y) και αποκαλείται *συνολική επίδραση*. Στο κάτω μέρος του σχήματος απεικονίζονται οι συνιστώσες – διαδρομές που απαρτίζουν την συνολική επίδραση. Συγκεκριμένα, η διαδρομή a αντιπροσωπεύει την επίδραση της X στην μεσολαβητική μεταβλητή (M), ενώ η διαδρομή b δείχνει την επίδραση της M επί της Y . Από την άλλη, η διαδρομή c' αντιπροσωπεύει την *άμεση επίδραση*, δηλαδή την επίδραση της X επί της Y ελέγχοντας στατιστικά την επίδραση της M . Η *έμμεση επίδραση* αναφέρεται στην επίδραση της X επί της Y διαμέσου της μεταβλητής M , και αντιπροσωπεύεται συνδυαστικά από τις διαδρομές a και b ($a \times b$). Πρακτικά, η έμμεση επίδραση (ab) ισούται με την συνολική (c) πλην την άμεση επίδραση (c') (Baron & Kenny, 1986. Hayes, 2013. Krause et al., 2010).

Για την υλοποίηση της διαμεσολαβητικής ανάλυσης χρησιμοποιήθηκε το PROCESS, η ρουτίνα για το SPSS του Hayes (2013). Με τη χρήση της συγκεκριμένης ρουτίνας, υπολογίστηκαν οι διαδρομές a , b , c και c' , καθώς και η έμμεση επίδραση (διαδρομή ab) του Νευρωτισμού (X) επί της Ψυχικής Ανθεκτικότητας (Y) μέσω της ΣN (M).

Αποτελέσματα

Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες, δείκτες εσωτερικής συνοχής και ενδοσυσχετίσεις

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι ($M.O$), οι τυπικές αποκλίσεις ($T.A$) και οι δείκτες εσωτερικής συνοχής Cronbach alpha (α) για τις μεταβλητές που μελετήθηκαν. Ως προς τους δείκτες εσωτερικής συνοχής, βρέ-

θηκε για τον Νευρωτισμό $\alpha = 0.748$, για την ΣN $\alpha = 0.873$, ενώ για την Ψυχική Ανθεκτικότητα προέκυψε $\alpha = 0.824$. Οι παραπάνω τιμές βρίσκονται σε ικανοποιητικά επίπεδα ομοιογένειας.

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται οι ενδοσυσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών και των επιμέρους υποκλιμάκων της ΣN . Σε αυτό το σημείο υπενθυμίζεται ότι η κλίμακα Ψυχικής Ανθεκτικότητας βαθμολογείται αντίστροφα (όσο υψηλότερη η βαθμολογία τόσο χαμηλότερη Ψυχική Ανθεκτικότητα). Από τον Πίνακα 2 φαίνεται ότι ο Νευρωτισμός παρουσίασε μέτρια προς υψηλή αρνητική συσχέτιση με την συνολική επίδραση στην ΣN ($r = -0.60$, $p < 0.01$) καθώς και μέτρια θετική συσχέτιση με την Ψυχική Ανθεκτικότητα ($r = 0.37$, $p < 0.01$). Από την άλλη, βρέθηκε μέτρια αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην συνολική επίδραση στην ΣN και την Ψυχική Ανθεκτικότητα ($r = -0.42$, $p < 0.01$). Οι υποκλίμακες «Χρήση συναισθημάτων για διευκόλυνση της σκέψης» και «Έλεγχος συναισθημάτων» παρουσίασαν επίσης σημαντική αρνητική συσχέτιση με την Ψυχική Ανθεκτικότητα ($r = -0.59$, $p < 0.01$ και $r = -0.29$, $p < 0.01$, αντίστοιχα). Αντίθετα, για τις υποκλίμακες «Αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων» και «Ενσυναίσθηση και ενδιαφέρον για τους άλλους» δεν παρουσιάστηκε σημαντική συσχέτιση με την Ψυχική Ανθεκτικότητα.

Ανάλυση διαμεσολάβησης

Εφαρμόζοντας ένα απλό μοντέλο διαμεσολάβησης (βλ. Σχήμα 1), εξετάστηκε ο διαμεσολαβητικός ρόλος της ΣN (M) ανάμεσα στον Νευρωτισμό (X) και την Ψυχική Ανθεκτικότητα (Y). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, η διαδρομή a ($b = -2.16$, $t = -8.35$, $p < 0.001$), η διαδρομή b ($b = -0.22$, $t = -2.96$, $p < 0.01$) καθώς και η διαδρομή c (συνολική επίδραση X επί Y) ($b = 0.97$, $t = 4.40$, $p < 0.001$) βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές, με το 13,8 % της διακύμανσης της Ψυχικής Ανθεκτικότητας να προβλέπεται από τον Νευρωτισμό ($R^2_{Y,X} = 0.138$). Η έμμεση επίδραση του Νευρωτισμού

επί της Ψυχικής Ανθεκτικότητας μέσω της ΣΝ (διαδρομή ab) φάνηκε, επίσης, στατιστικά σημαντική, ($b = 0.48$, CI [0.112, 0.840]). Αντίθετα, η άμεση επίδραση του Νευρωτισμού επί της Ψυχικής Ανθεκτικότητας (διαδρομή c') δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική ($b = 0.49$, $t = 1.82$, ns), γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη του 0 μεταξύ ανώτερου και κατώτερου ορίου του διαστήματος εμπιστοσύνης, CI [- 0.042, 1.025].

Επομένως, σύμφωνα με το μοντέλο των Baron και Kenny (1986), πληρούνται οι προϋποθέσεις για να θεωρηθεί η ΣΝ σημαντικός διαμεσολαβητικός παράγοντας. Ειδικότερα, οι διαδρομές a και b βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές, ενώ η διαδρομή c μειώθηκε σημαντικά όταν εισήχθη στο μοντέλο η ΣΝ (M), δηλαδή ελέγχθηκε η έμμεση επίδραση του X επί της Y. Μάλιστα, η συνολική επίδραση του Νευρωτισμού επί της Ψυχικής Ανθεκτικότητας βρέθηκε στατιστικά σημαντική, σε αντίθεση με την άμεση επίδραση. Αυτό σημαίνει ότι υφίσταται σημαντική μείωση της συνολικής επίδρασης, όταν ελέγχεται η έμμεση επίδραση του Νευρωτισμού επί της Ψυχικής Ανθεκτικότητας διαμέσου της ΣΝ. Συνεπώς, η ΣΝ λειτουργεί ως ισχυρός διαμεσολαβητικός παράγοντας ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Κατά συνέπεια, επιβεβαιώνεται η σχετική ερευνητική υπόθεση.

Συζήτηση

Στην παρούσα έρευνα μελετήθηκε η σχέση μεταξύ Νευρωτισμού, ΣΝ ως γνωρίσματος και Ψυχικής Ανθεκτικότητας, ενώ εξετάστηκε ο πιθανός διαμεσολαβητικός ρόλος της ΣΝ ανάμεσα στον Νευρωτισμό και την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Ο παραπάνω στόχος διερευνήθηκε προκειμένου να αποσαφηνιστούν οι αιτιολογικοί μηχανισμοί που αποτελούν τη βάση για την σύνδεση χαρακτηριστικών προσωπικότητας, όπως ο Νευρωτισμός, με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή του ατόμου, έχοντας ως ενδεικτική μεταβλητή την Ψυχική Ανθεκτικότητα.

Οι αναλύσεις συνδιακύμανσης έδειξαν ότι ο Νευρωτισμός συνδέεται αρνητικά τόσο με την ΣΝ όσο και με την Ψυχική Ανθεκτικότητα, όπως και ότι η ΣΝ σχετίζεται θετικά με την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Επομένως, όσο υψηλότερος Νευρωτισμός χαρακτηρίζει τα άτομα τόσο χαμηλότερη ΣΝ και Ψυχική Ανθεκτικότητα τείνουν να παρουσιάζουν. Αντίστοιχα, όσο υψηλότερα επίπεδα ΣΝ έχουν τα άτομα τόσο υψηλότερη Ψυχική Ανθεκτικότητα τείνουν να επιδεικνύουν.

Τα παραπάνω αποτελέσματα επιβεβαιώνουν τις σχετικές θεωρητικές απόψεις. Συγκεκριμένα, ο Νευρωτισμός, καθώς αναφέρεται στην χαρακτηριστική τάση βιώματος αρνητικών συναισθημάτων (Lahey, 2009), συνδέεται με τις συναισθηματικές διεργασίες στις οποίες συνίσταται η ΣΝ (αντίληψη, επεξεργασία, χρήση και ρύθμιση του συναισθήματος). Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη ότι η προσωπικότητα και ο Νευρωτισμός, εμπλέκονται ενεργά στις διαδικασίες στρες και την έκθεση των ατόμων σε περιβαλλοντικές αντιξοότητες (Lahey, 2009. Ormel et al., 2004. Vinkers et al, 2014), η αρνητική σχέση μεταξύ Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας που εντοπίστηκε θεωρείται αναμενόμενη, καθώς έχει ήδη επιβεβαιωθεί από αρκετές σχετικές μελέτες (Lü και et al., 2014. Palma-García & Hombrados-Mendieta, 2017). Επιπρόσθετα, η θετική σχέση ΣΝ και Ψυχικής Ανθεκτικότητας τεκμηριώνεται θεωρητικά, καθώς είναι ευρέως αποδεκτό ότι η ΣΝ συνίσταται συνίσταται σε ζωτικές για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή συναισθηματικές διεργασίες (πρβ. επεξεργασία, χρήση και ρύθμιση συναισθήματος), με αποτέλεσμα τα άτομα που επεξεργάζονται και χρησιμοποιούν αποτελεσματικότερα τα συναισθήματά τους να προσαρμόζονται καλύτερα στις δυσκολίες και ψυχοπρεστικές καταστάσεις (Armstrong et al., 2011. Schneider et al., 2013).

Από την ανάλυση διαμεσολάβησης προέκυψε ότι η ΣΝ ως χαρακτηριστικό αποτελεί ισχυρό διαμεσολαβητικό παράγοντα στην

σχέση μεταξύ Νευρωτισμού και Ψυχικής Ανθεκτικότητας, επιβεβαιώνοντας τη βασική υπόθεση της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα, με την προσθήκη της ΣΝ στο μοντέλο, η επίδραση του Νευρωτισμού επί της Ψυχικής Ανθεκτικότητας μειώθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μη θεωρείται πλέον στατιστικά σημαντική.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι η αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στον *Νευρωτισμό* και την *Ψυχική Ανθεκτικότητα* οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στον διαμεσολαβητικό ρόλο που διαδραματίζει η ΣΝ ως *χαρακτηριστικό* (στην ουσία οι σχετικές με το συναίσθημα αυτοαντιλήψεις, οι οποίες σχετίζονται με την ενσυναίσθηση, έκφραση – αναγνώριση, έλεγχος και χρήση του συναισθήματος) (Mayer & Salovey, 1997. Petrides et al., 2007). Μία ερμηνεία για το εύρημα θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι η διάσταση του Νευρωτισμού ενδέχεται να προδιαθέτει τα άτομα και να αποτελεί το υπόστρωμα των σχετικών με το συναίσθημα αυτοαντιλήψεων τους, οι οποίες αυτοαντιλήψεις με τη σειρά τους να επηρεάζουν την Ψυχική Ανθεκτικότητα. Οι θετικότερες αυτοαντιλήψεις αναφορικά με το συναίσθημα (αναγνώριση-έκφραση, έλεγχος, χρήση του συναισθήματος και ενσυναίσθηση) αναμένεται να συνδέονται με υψηλότερη Ψυχική Ανθεκτικότητα.

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν τον κρίσιμο διαμεσολαβητικό ρόλο των συναισθηματικών διεργασιών στην σχέση προσωπικότητας και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής, καταδεικνύοντας ότι οι διαφορές προσωπικότητας επηρεάζουν την Ψυχική Ανθεκτικότητα, μέσω της επίδρασης τους στις διεργασίες συναισθήματος. Παράλληλα, παρέχεται επιπρόσθετη θεωρητική στήριξη σε παρεμβάσεις που επικεντρώνονται στην προαγωγή της ΣΝ (επεξεργασία, ρύθμιση και θετική χρήση συναισθήματος) προς ενίσχυση της Ψυχικής Ανθεκτικότητας και προσαρμογής του ατόμου.

Ωστόσο, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθούν ορισμένοι περιορισμοί της μελέτης.

Πρώτον, χρησιμοποιήθηκε συμπτωματική δειγματοληψία, καθώς κατά βάση συμμετείχαν προπτυχιακοί φοιτητές του Πανεπιστημίου Κρήτης. Δεύτερον, το ηλικιακό φάσμα των συμμετεχόντων περιορίζεται στην ηλικία των 18-25 ετών, κυρίως, με αποτέλεσμα τα ευρήματα να μην είναι άμεσα γενικεύσιμα σε ολόκληρο τον πληθυσμό και σε όλες τις ηλικίες.

Ένας άλλος περιορισμός συνδέεται με την χρήση εργαλείων αυτοαναφοράς, εγείροντας ζήτημα κοινής διακύμανσης μεταξύ των μεταβλητών λόγω κοινής μεθοδολογικής προσέγγισης. Αυτό σημαίνει ότι ένα ποσοστό της συνδιακύμανσης μεταξύ των μεταβλητών, οι οποίες μετρώνται με εργαλεία αυτοαναφοράς, οφείλεται στην επίδραση της κοινής προσέγγισης. Αρκετοί ερευνητές, ωστόσο, θεωρούν ότι το συγκεκριμένο πρόβλημα έχει υπερεκτιμηθεί (Spector, 2006).

Τέλος, η μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να επικεντρωθεί στο ζήτημα εφαρμόζοντας πιο εκλεπτυσμένες στατιστικές αναλύσεις, όπως η ανάλυση δομικών εξισώσεων και η τροποποιητική ανάλυση διαμεσολάβησης, δοκιμάζοντας επιπρόσθετους διαμεσολαβητικούς και τροποποιητικούς παράγοντες, ώστε να διερευνηθούν περαιτέρω οι σχέσεις μεταξύ προσωπικότητας, ΣΝ και Ψυχικής Ανθεκτικότητας.

Βιβλιογραφία

- Ahern, N. R., Kiehl, E. M., Lou Sole, M., & Byers, J. (2006). A review of instruments measuring resilience. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing, 29*(2), 103-125.
- American Psychological Association (2009). The road to resilience. Αντλήθηκε από <http://www.apa.org/helpcenter/road-resilience.aspx> (10 Απριλίου, 2017).
- Amstadter, A. B., Moscati, A., Maes, H. H., Myers, J. M., & Kendler, K. S. (2016). Personality, cognitive/psychological traits and psychiatric resilience: A multivariate twin study. *Personality and individual differences, 91*, 74-79.
- Armstrong, A. R., Galligan, R. F., & Critchley, C. R. (2011). Emotional intelligence and psychological resilience to negative life events. *Personality*

- and *Individual Differences*, 51(3), 331-336.
- Bar-On, R. (1997). The emotional intelligence inventory (EQ-I): Technical manual. *Toronto, Canada: Multi-Health Systems*.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13-25.
- Barlow, D. H., Sauer-Zavala, S., Carl, J. R., Bullis, J. R., & Ellard, K. K. (2014). The nature, diagnosis, and treatment of neuroticism: Back to the future. *Clinical Psychological Science*, 2(3), 344-365.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bates, J. E., Schermerhorn, A. C., & Petersen, I. T. (2012). Temperament and parenting in developmental perspective. In M. Zentner & R. L. Shiner (Eds.), *Handbook of temperament* (pp. 425-441). New York: Guilford Press.
- Benet-Martinez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait-multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- Blanco, E., García, L. F., & Aluja, A. (2016). The location of the Trait Emotional Intelligence in the Zuckerman's Personality Model space and the role of General Intelligence and social status. *Scandinavian journal of psychology*, 57(5), 453-463.
- Boyatzis, R. E., & Sala, F. (2004). Assessing emotional intelligence competencies. In G. Geher (Ed.), *Measuring emotional intelligence. Common ground and controversy* (pp. 147-180). Hauppauge, NY: Nova Science.
- Cherniss, C. (2004). Intelligence, emotional. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 2, 315-321.
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CDRISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.
- Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: a meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(6), 1080-1107.
- Costa Jr, P. T., & McCrae, R. R. (1992). The five-factor model of personality and its relevance to personality disorders. *Journal of personality disorders*, 6(4), 343-359.
- Di Fabio, A., & Palazzeschi, L. (2015). Beyond fluid intelligence and personality traits in scholastic success: Trait emotional intelligence. *Learning and Individual Differences*, 40, 121-126.
- Di Fabio, A., & Saklofske, D. H. (2014a). Comparing ability and self-report trait emotional intelligence, fluid intelligence, and personality traits in career decision. *Personality and Individual Differences*, 64, 174-178.
- Di Fabio, A., & Saklofske, D. H. (2014b). Promoting individual resources: the challenge of trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 65, 19-23.
- Eysenck, H. J., & Eysenck, M. W. (1985). *Personality and individual differences: A natural science approach*. New York: Plenum Press.
- Fayombo, G. A. (2010). The relationship between personality traits and psychological resilience among the Caribbean adolescents. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 105-116.
- Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*, 26, 399-419.
- Frajo-Apor, B., Pardeller, S., Kemmler, G., & Hofer, A. (2016). Emotional Intelligence and resilience in mental health professionals caring for patients with serious mental illness. *Psychology, Health & Medicine*, 21(6), 755-761.
- Gale, C. R., Hagenaars, S. P., Davies, G., Hill, W. D., Liewald, D. C., Cullen, B., ... & Smith, D. J. (2016). Pleiotropy between neuroticism and physical and mental health: findings from 108 038 men and women in UK Biobank. *Translational psychiatry*, 6(4), 791-797.
- Ghimbulut, O., Ratiu, L., & Opre, A. (2012). Achieving resilience despite emotional instability. *Cognitive, Creier, Comportament*, 16(3), 465-480.
- Gondal, U. H., & Husain, T. (2013). A comparative study of intelligence quotient and emotional intelligence: effect on employees' performance. *Asian Journal of Business Management*, 5(1), 153-162.
- Hayes, A., F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York: The Guilford Press.
- Kotov, R., Gamez, W., Schmidt, F., & Watson, D.

- (2010). Linking 'big' personality traits to anxiety, depressive, and substance use disorders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(5), 768-821.
- Krause, M. R., Serlin, R. C., Ward, S. E., Rony, R. Y. Z., Ezenwa, M. O., & Naab, F. (2010). Testing mediation in nursing research: Beyond Baron and Kenny. *Nursing research*, 59(4), 288-294.
- Lahey, B. B. (2009). Public health significance of neuroticism. *American Psychologist*, 64(4), 241-256.
- Lengua, L. J., & Wachs, T. D. (2012). Temperament and risk: Resilient and vulnerable responses to adversity. In M. Zentner & R. L. Shiner (Eds.), *Handbook of temperament* (pp. 519-540). New York: Guilford Press.
- Liu, Y., Wang, Z., & Lü, W. (2013). Resilience and affect balance as mediators between trait emotional intelligence and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 54(7), 850-855.
- Lü, W., Wang, Z., Liu, Y., & Zhang, H. (2014). Resilience as a mediator between extraversion, neuroticism and happiness, PA and NA. *Personality and Individual Differences*, 63, 128-133.
- Malouff, J. M., Schutte, N. S., & Thorsteinsson, E. B. (2014). Trait emotional intelligence and romantic relationship satisfaction: A meta-analysis. *American Journal of Family Therapy*, 42(1), 53-66.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S., Best, K. M., & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and psychopathology*, 2(4), 425-444.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., & Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27(4), 267-298.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence. Educational implications*. New York: Basic Books.
- McCrae, R. R., & Costa Jr, P. T. (1999). A five-factor theory of personality. *Handbook of personality: Theory and research*, 2, 139-153.
- Netuveli, G., Wiggins, R. D., Montgomery, S. M., Hilldon, Z., & Blane, D. (2008). Mental health and resilience at older ages: bouncing back after adversity in the British Household Panel Survey. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62(11), 987-991.
- Ormel, J., Rosmalen, J., & Farmer, A. (2004). Neuroticism: A non-informative marker of vulnerability to psychopathology. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(11), 906-912.
- Palma-García, M. O., & Hombrados-Mendieta, I. (2017). Resilience and personality in social work students and social workers. *International Social Work*, 60(1), 19-31.
- Pérez-González, J. C., & Sanchez-Ruiz, M. J. (2014). Trait emotional intelligence anchored within the Big Five, Big Two and Big One frameworks. *Personality and Individual Differences*, 65, 53-58.
- Petrides, K. V. (2009). Psychometric properties of the Trait Emotional Intelligence Questionnaire (TEIQue). In C. Stough, D. H. Saklofske, J. A. Parker, C. Stough, D. H. Saklofske, J. A. Parker (Eds.), *Assessing emotional intelligence: Theory, research, and applications* (pp. 85-101). New York: Springer US.
- Petrides, K. V., & Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15(6), 425-448.
- Petrides, K. V., Pita, R., & Kokkinaki, F. (2007). The location of trait emotional intelligence in personality factor space. *British Journal of Psychology*, 98(2), 273-289.
- Petrides, K. V., Vernon, P. A., Schermer, J. A., Ligthart, L., Boomsma, D. I., & Veselka, L. (2010). Relationships between trait emotional intelligence and the Big Five in the Netherlands. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 906-910.
- Riolfi, L., Savicki, V., & Cepani, A. (2002). Resilience in the face of catastrophe: Optimism, personality, and coping in the Kosovo crisis. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(8), 1604-1627.
- Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R. L., Caspi, A., & Goldberg, L. R. (2007). The power of personality: The comparative validity of personality traits, socioeconomic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes. *Perspectives in Psychological Science*, 2, 313-345.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316-331.

- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., & Benet-Martínez, V. (2007). The geographic distribution of Big Five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 38*(2), 173-212.
- Schneider, T. R., Lyons, J. B., & Khazon, S. (2013). Emotional intelligence and resilience. *Personality and Individual Differences, 55*(8), 909-914.
- Schutte, N. S., & Loi, N. M. (2014). Connections between emotional intelligence and workplace flourishing. *Personality and Individual Differences, 66*, 134-139.
- Shiner, R. L., & Masten, A. S. (2012). Childhood personality as a harbinger of competence and resilience in adulthood. *Development and psychopathology, 24*(2), 507-528.
- Song, L. J., Huang, G. H., Peng, K. Z., Law, K. S., Wong, C. S., & Chen, Z. (2010). The differential effects of general mental ability and emotional intelligence on academic performance and social interactions. *Intelligence, 38*(1), 137-143.
- Spector, P. E. (2006). Method Variance in Organizational research. Truth or Urban Legend? *Organizational Research Methods, 9*(2), 221-232.
- Tsaousis, I. (2008). Measuring trait emotional intelligence: Development and psychometric properties of the Greek Emotional Intelligence Scale (GEIS). *Psychology, 15*, 200-218.
- Tsaousis, I., & Kerpelis, P. (2004). The Traits Personality Questionnaire 5 (TPQue5): Psychometric properties of a shortened version of a Big Five measure. *European Journal of Psychological Assessment, 20*, 180-191.
- Vinkers, C. H., Joëls, M., Milaneschi, Y., Kahn, R. S., Penninx, B. W., & Boks, M. P. (2014). Stress exposure across the life span cumulatively increases depression risk and is moderated by neuroticism. *Depression and anxiety, 31*(9), 737-745.
- Wagnild, G.M & Young, H.M.(1993). Development and psychometric evaluation of the resilience scale. *Journal of Nursing Measurement, 1*(2), 165-178.
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology, 21*(02), 152-169.

Πίνακας 1
Μέσος όρος, τυπική απόκλιση και δείκτης εσωτερικής συνοχής (alpha)
των μεταβλητών της έρευνας

Μεταβλητές	<i>M.O</i>	<i>T.A</i>	<i>Alpha (α)</i>
Νευρωτισμός	24,86	5,70	,748
Συναισθηματική Νοημοσύνη (ΣΝ)	177,25	20,35	,873
Ψυχική Ανθεκτικότητα	75,32	14,97	,824

Πίνακας 2
Δείκτες συσχέτισης ανάμεσα στις μεταβλητές της έρευνας και τις υποκλίμακες της ΣΝ

	1	2	3	4	5	6	7
Αναγνώριση και έκφραση 1. συναισθημάτων							
Χρήση συναισθημάτων για 2. διευκόλυνση της σκέψης	,22*						
Ενσυναίσθηση και ενδιαφέρον για τους 3. άλλους	,27**	,12					
Έλεγχος συναισθημάτων 4.	,00	,39**	,04				
Συνολική επίδοση στη 5. Συναισθηματική Νοημοσύνη	,57**	,75**	,53**	,60**			
6. Νευρωτισμός	-,08	-,61**	-,11	-,62**	-,60**		
7. Ψυχική Ανθεκτικότητα	-,01	-,59**	-,04	-,29**	-,42**	,37**	

Σημείωση. $N = 123$. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 3
Πίνακας ανάλυσης διαμεσολάβησης. Διαμεσολαβητική μεταβλητή: Συναισθηματική Νοημοσύνη (M), N=123

IV	DV	a		b		a x b		c		c'					
		b	SE	b	SE	b	SE	b	SE	CI lower	CI upper	R ² _{M,X}	R ² _{Y,MX}		
Neuroticism	Resilience	-2,157***	,258	-,223**	,075	,482**	,179	,974***	,221	,491	,269	- ,042	1,025	,365	,196
(X)	(Y)														

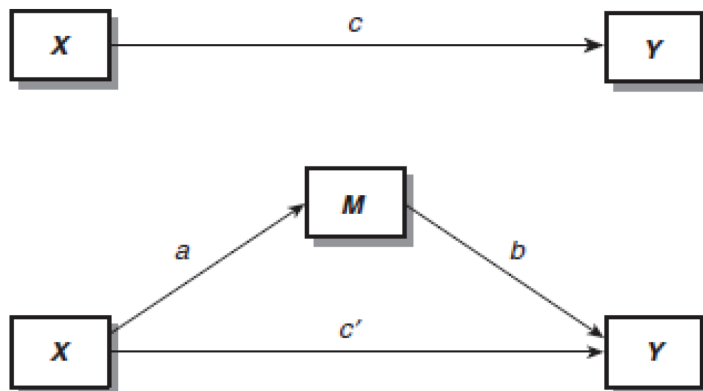
Σημείωση: IV = ανεξάρτητη μεταβλητή, DV = εξαρτημένη μεταβλητή, b = μη τυποποιημένος συντελεστής παλινδρόμησης, SE = τυπικό σφάλμα, R² = συντελεστής προσδιορισμού, CI = διάστημα εμπιστοσύνης, CI lower = κατώτερο όριο, CI upper = ανώτερο όριο. CI (95 %).

R²_{Y,X} = μέγεθος της διακύμανσης του Y που προβλέπει ο X.

R²_{M,X} = μέγεθος της διακύμανσης του M που προβλέπει ο X.

R²_{Y,MX} = μέγεθος της διακύμανσης του Y που προβλέπουν οι X και M.

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Σχήμα 1. Εννοιολογικό διάγραμμα μοντέλου απλής διαμεσολάβησης

Neuroticism and Resilience: The mediational role of Emotional Intelligence

PANAGIOTIS ILIOPOULOS¹

ABSTRACT

Psychological resilience refers to the capacity of individuals to cope with and successfully manage adversities. Given the links between Neuroticism as a personality dimension, Emotional Intelligence (EI) and Resilience, the present study examined the mediating role of EI in the relationship between Neuroticism and Resilience. The sample consisted mostly of undergraduate students (mean age = 20,55). The Big Five Inventory (BFI) (Benet-Martinez, 1998), the Greek Scale of Emotional Intelligence (GEIS) (Tsaousis, 2008) and the Resilience Scale (RS) (Wagnlid & Young, 1993) were administered to the participants (n = 123). Correlation analyses showed a significant negative correlation between Neuroticism and Resilience, as well as between Neuroticism and EI. Conversely, EI correlated positively with Resilience. As shown by the mediation analysis, EI constitutes a significant mediational factor in the relationship between Neuroticism and Resilience, suggesting that the aforementioned link is mainly due to the mediating effect of EI. In conclusion, the results demonstrate the crucial mediational role of emotion-related processes in the effect of personality on psychosocial adjustment, expanding pre-existing findings. However, further research is needed by using alternative methods and considering additional mediators and moderators.

Key words: neuroticism, personality, emotional intelligence, psychological resilience, mediation

1. Department of Psychology, University of Crete

*Contact: Department of Psychology, School of Social Sciences, University of Crete, Gallos University campus, 74100, Rethymno, Crete, Greece. Email: panagiotis.iliooul@yahoo.com